

Discursos sobre la llengua (reflexions durant el Covid-19)

Bernat Joan i Marí

Emprenc la redacció d'aquest paper en plena pandèmia, en una societat confinada i sacsejada pels estralls de l'anomenat coronavirus. L'estat d'alarma, la presència de militars a les rodes de premsa del «comandament únic», la presència armada al carrer, la recentralització de competències que pertoca gestionar a les autonomies, configuren el panorama d'una situació excepcional. Sembla que, en aquestes circumstàncies, una part important dels ciutadans fins i tot estan disposats a renunciar a determinats drets i a acceptar bonament que es conculquin algunes llibertats. Així, hem assistit a una enquesta del CIS en què es demanava a la gent si trobava bé que es restringís la llibertat d'expressió a fi i efecte de poder lluitar millor contra el Covid-19, i més d'un seixanta per cent de les persones enquestades hi han respost afirmativament. Dels sondejos d'opinió, en podem deduir que molta gent està disposada a renunciar a drets i llibertats a canvi de perseguir una major seguretat. Es tracta d'un dilema etern que ara se'ns presenta d'una manera absolutament descarnada.



En aquestes circumstàncies, fàcilment podem deduir que les llengües minoritzades i les minoritàries en poden resultar damnificades. Si en condicions no excepcionals ja hi ha una part de la gent (i, sobretot, de creadors d'opinió pública) que consideren que la llengua no és una qüestió prioritària, que se li està donant massa importància i que no n'hauríem de parlar tant, imaginem com aquest discurs es pot accentuar en condicions d'excepcionalitat com les que estam vivint.

Curiosament, emperò, i això és el que voldria posar de manifest en aquest paper, els mateixos discursos no s'apliquen a les llengües que compten amb una situació de normalitat en el seu ús social. Són llengües que solen quedar fora de tota discussió i sobre les quals sembla que no s'apliqui ni tan sols cap tipus de política lingüística. El discurs aplicable a les llengües d'ús plenament normalitzat em recorda el «nacionalisme banal» a què fa referència Billig: de tan potent que és ni tan sols es nota. En canvi, el que no es troba ben assentat, el no banal, sembla omnipresent. La comparació entre els nacionalismes espanyol i català, en aquest sentit, resulta sagnant. Paral·lelament, els mateixos discursos s'apliquen a les llengües.

Vegem-ne alguns casos.

El català en el sistema sanitari. Discussions a les Illes Balears

Si hi ha hagut una qüestió polèmica, durant aquests darrers anys, a les Illes Balears, ha estat la de l'estatus de la llengua catalana dins el sistema sanitari. Es tracta d'una discussió que només resulta possible en situacions de gran anormalitat lingüística i que hauria de ser completament sobrerera des del moment que la llengua catalana és oficial i pròpia, àdhuc segons l'Estatut d'Autonomia, de les Illes Balears. Una llengua oficial, per definició, ha de ser coneguda per tots els servidors públics. No es pot esperar que una part dels funcionaris de qualsevol administració

desconeguin una llengua oficial en un territori determinat. No és el nostre cas. A les Illes Balears, el català hi és oficial, juntament amb l'espanyol, que ho és en tant que llengua oficial de l'Estat, i, en canvi, hi ha funcionaris que desconeixen (i poden desconèixer) la llengua.

L'afectació dels drets, emperò, no és l'única a tenir en compte a l'hora d'analitzar l'ús del català dins l'àmbit sanitari. Conèixer la llengua dels pacients constitueix un element inherent a la qualitat d'un bon servei de salut. Aquest aspecte es té en compte fins i tot a llocs on la llengua no gaudeix d'un estatus polític tan rellevant com a casa nostra. Fa uns anys, vaig participar en unes jornades a Udine, capital del Friül, destinades a professionals de la sanitat, en què s'implementava un pla perquè els sanitaris que exerceixen al Friül coneguin la llengua del país, no perquè hi estiguin oficialment obligats, sinó per a donar un millor servei als pacients.

En el cas de les Illes Balears, hem assistit a alguns casos de diagnòstics incorrectes provocats pel fet que el facultatiu de torn no coneixia la llengua catalana. Em limitaré a esmentar-ne dos, posant-los com a exemple. A l'Hospital de Son Espases (Palma) es va diagnosticar la malaltia d'Alzheimer a una dona que senzillament no havia entès les preguntes que li formulava el metge. En veure-la dubitativa, el doctor desconixedor del català va inferir que la senyora patia l'esmentada malaltia. Va fer falta una entrevista en català per a descartar el primer diagnòstic. Particularment, vaig assistir a un cas semblant, en primera persona, com a observador: un metge enviava una pacient que no tenia absolutament cap problema de parla a un logopeda (Hospital Can Misses, Eivissa), perquè l'havia entrevistada en espanyol i la persona en qüestió era catalanoparlant, d'edat avançada i de poc contacte amb la llengua del facultatiu. N'hi ha hagut més casos. No es tracta de fer casuística, sinó de mostrar que el desconeixement de la llengua catalana pot implicar errors diagnòstics importants a l'hora d'exercir la medicina.

«Volem un metge que ens curi o que parli català?», se'ns ha presentat, sovent, com a fals dilema.

Als llocs amb llengües plenament normalitzades, aquest dilema no es presenta mai. A Sevilla, volen metges que curin o que sàpiguen castellà?

En determinades situacions, la llengua passa a un segon pla: ara l'objectiu és posar fi al virus

Davant aquesta afirmació, només se m'ocorre una pregunta elemental: constitueix algun impediment, la llengua catalana, per liquidar el virus? Per alguna raó, el nostre diasistema lingüístic té alguna característica intrínseca que el porti a difondre el virus entre la població de l'àrea lingüística? El virus va de bracet amb el català?

La reducció a l'absurd ens proporciona una mica de llum sobre determinats aspectes discursius al voltant de la llengua. Si la resposta a totes les preguntes que ens acabam de formular és que una cosa i l'altra no tenen res a veure, que no té cap sentit mesclar-ous amb caragols, l'afirmació que encapçala aquest apartat esdevé completament absurda.

També funciona la traducció a qualsevol llengua plenament normalitzada. Tendria

cap sentit, per a un ciutadà de qualsevol lloc de l'àrea lingüística de l'espanyol, afirmar que «en aquestes circumstàncies el castellà passa a un segon pla, perquè l'objectiu és posar fi al virus»? Algú, ni tan sols, podria entendre l'afirmació?

El virus, doncs, no té absolutament res a veure amb la llengua: cap llengua que es trobi en una situació de plenitud d'ús no el perdrà per mor del virus. Però sí que hi haurà intents de bandejar les llengües que ja es troben bandejades (em referesc, naturalment, a les llengües minoritzades o a les minoritàries) adduint que ens trobam en una situació d'emergència sanitària. Només una posició autocentrada, de lleialtat lingüística, i un mínim de claredat mental per a destriar el gra de la palla ens permetran de fer front a aquest tipus de discurs entabanador.

El virus no coneix fronteres ni idiomes

Aquesta frase l'hem sentida repetida moltes vegades en les esperpèntiques rodes de premsa del «comandament únic» en la gestió de la crisi sanitària. De vegades han dit «idiomes», i d'altres han dit «banderes», però sempre han fet referència a les fronteres.

Certament, que un equip de persones que teòricament estava treballant per fer front a l'emergència

El virus, doncs, no té absolutament res a veure amb la llengua: cap llengua que es trobi en una situació de plenitud d'ús no el perdrà per mor del virus.

sanitària anàs amollant una frase com aquesta no resultava especialment tranquil·litzador per a qualsevol persona que se'ls escoltàs amb un mínim sentit crític. Perquè, justament, separar i marcar fronteres és l'única manera de fer front a una crisi sanitària provocada per un contagi generalitzat.

És clar que els mateixos que deien que el virus no coneix fronteres ni idiomes ni banderes varen confinar el conjunt del Regne d'Espanya, amb forts controls fronterers; de la mateixa manera que a Itàlia s'havia produït el confinament de la Llombardia, o que a Catalunya es va confinar la Conca d'Òdena; tot dins la més pura lògica de contenció epidemiològica. És precisament l'acotament, el fet de marcar fronteres i el de delimitar l'espai per on es pot circular allò que fa possible contenir l'epidèmia. Tota la resta esdevé pura parauleria, pura demagògia sense cap sentit.

La defensa de les minories lingüístiques es basa, en bona part, en els mateixos principis. Cal acotar un espai que els sigui propi i dins el qual l'acció de les majories no pugui impedir la vida normal en la llengua de la minoria. Dins aquest espai no hi pot haver cap tipus de tractament igualitari ni es pot optar per cap tipus de darwinisme lingüístic: cal protegir la minoria, si hom vol que la llengua continuï existint en el futur. Mantenir la diversitat lingüística implica acotar, afavorir els més febles, marcar-los un espai que els sigui inexorablement propi, etc. I, sobretot, controlar la presència de la majoria, de manera que no ocupi espais d'ús que siguin propis de la llengua de la minoria.

La imatge d'un estat autoritari

Arreu del món, l'autoritarisme no sol afavorir les llengües minoritzades ni les minoritàries. L'autoritarisme sol anar, de manera ben generalitzada, en contra de la diversitat lingüística i de la pluralitat de llengües. Els sistemes autoritaris casen més amb la llengua única, igual que quadren amb el «comandament únic». Observem, per exemple, la gestió de la crisi provocada pel coronavirus que han fet la República Federal d'Alemanya o el Regne d'Espanya. Mentre a Alemanya no hi ha hagut cap «comandament únic», sinó que cada *land* ha gestionat la seua sanitat i ha existit una coordinació entre *länder* i l'estat federal, a l'Estat espanyol immediatament es va establir el «comandament únic», es varen recentralitzar totes

les competències (quan l'estat havia cedit les competències de sanitat a les comunitats autònomes feia anys i panys) i es va declarar un estat d'alarma que deixava tot el poder en poquíssimes mans.

D'acord amb l'ADN històric de l'Estat espanyol s'hauria pogut fer això (de fet, era poc esperable cap altre model de gestió, per nefast que s'hagi pogut mostrar), però també haurien pogut mostrar una imatge més moderna, més assumible per part de qualsevol estat democràtic, menys incòmoda per a la Unió Europea. Però varen decidir fer rodes de premsa amb presència del cap de la Junta de Caps d'Estat Major de l'exèrcit (el militar amb més rang al Regne d'Espanya,

després del Borbó), com també caps de la Policia Nacional i de la Guàrdia Civil. Continuant amb la comparació amb Alemanya, allà, a les rodes de premsa, que no han estat tan freqüents com a Espanya, hi han aparegut, fonamentalment, científics. De vegades

hi ha guaitat algun polític (pocs) i en cap cas no hi ha hagut militars ni policies. Al Regne d'Espanya, en canvi, les arengues patriotes, el discurs casernari, el nacionalisme carregat de banalitat han funcionat com a pantalla per a tapar la ineficàcia del «comandament únic» a l'hora de gestionar la crisi sanitària.

Sobre aquesta qüestió, només voldria deixar una reflexió final: hi ha hagut, des del meu punt de vista, un excés de rodes de premsa. Quin objectiu comunicatiu té que cada dia ens expliquin quants detinguts hi

Adam Niescioruk

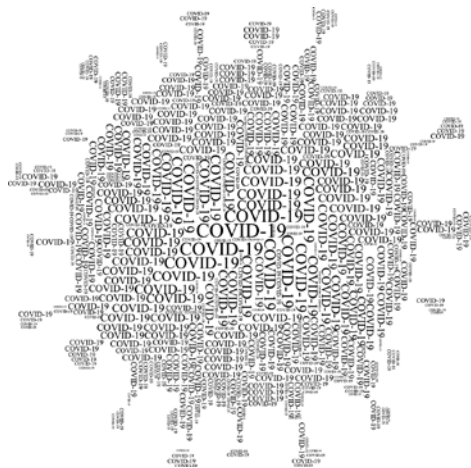


ha hagut a Icod de los Vinos, o a la Gomera, a causa de no complir el confinament? Quin sentit té que ens parlin dels paquets de droga confiscats durant la crisi? Quin objectiu informatiu tenen el munt de gràfiques, estadístiques, xifres que ens van amollant per intentar explicar no sabem quines corbes epidemiològiques? Potser l'objectiu no era tant informar com fer la impressió que s'estava informant, mentre el «comandament únic» no s'aclaria ni tan sols en qüestions tan elementals com els criteris per a comptar les víctimes del coronavirus.

Hàndicaps per a la llengua després del Covid-19

Quan escric aquest paper encara ens trobam en plena crisi, en estat d'alarma i en situació de confinament a casa. Per tant, no sabem com en sortirem. Però sí que consider que hem de pensar en els escenaris de la postcrisi per a poder contrarrestar els efectes que aquesta situació poden tenir sobre la llengua.

D'una banda, haurem de reforçar els discursos auto-centrats per a fer front a l'allau de nacionalisme banal que patim i que patirem. El nacionalisme banal compta amb molts canals de difusió, molt potents i amb molts mitjans, que amollen sistemàticament els seus missatges amb la intenció de tirar endavant els seus projectes homogeneïtzadors. Forma part de l'ADN del nacionalisme banal espanyol el fet d'aspirar a un estat monolingüe i, per tant, a la desaparició (o almenys a la residualització) de totes les llengües que no són l'única oficial de l'Estat.



Així mateix, comptam amb un element afegit (que no necessàriament hem de pensar com a nou, però sí com a clarament accentuat), que és el de la inseguretat dels parlants a l'hora d'utilitzar la llengua catalana. Mentre fer servir una llengua plenament normalitzada no suposa cap tipus de connotació, usar-ne una de minoritzada automàticament deixa marcada la persona que l'empra; en el sentit que podem saber coses sobre la seua ideologia, sobre els seus punts de vista en relació a l'articulació del país, etc. La inseguretat dels parlants es pot accentuar després de situacions excepcionals, especialment si han comptat amb estat d'excepció i comandament únic.

Com que de la crisi sanitària, a causa de la seua excepcionalitat, se'n derivarà una crisi econòmica i social de dimensions que ara mateix desconexim, també podem suposar que el suport públic a la causa de la normalització de la nostra llengua es trobarà

en perill. Així, les associacions es trobaran més mal finançades, el teixit social es pot afeblir i la situació, en general, pot esdevenir més precària.

La idea que a partir de la crisi provocada pel coronavirus sorgeix un món nou, completament diferent del que hem conegut fins ara,

també té els seus perills. Si el món que en prové ha de ser completament nou, existeix el perill evident que allò que fins ara només ha estat reprimat sigui directament escombrat, sense cap tipus de contemplacions, en nom d'aquest món nou que està naixent. Si això s'encara d'aquesta manera, acabarem volent-nos aferrar al «món d'ahir», que diria Stefan Zweig, i aleshores l'única sortida serà la nostàlgia. Si això arriba a ocórrer, la nostra llengua i la nostra cultura davallaran inexorablement pel pendent de la residualització (que és com dir de la desaparició). Som nosaltres, al cap i a la fi, els parlants del català, els qui hem d'articular les estratègies necessàries perquè dins el món nou (o no tan nou) que sorgeix de la crisi hi hagi un lloc per a la nostra llengua i per a la nostra cultura (i per a la diversitat lingüística i cultural arreu del món). No hem de caure en el pessimisme estèril de suposar que els enfocaments nous només ens poden dur a situacions pitjors. La doctrina de la corrupció, assortadament, no sempre funciona. ■

Som nosaltres, al cap i a la fi, els parlants del català, els qui hem d'articular les estratègies necessàries perquè dins el món nou que sorgeix de la crisi hi hagi un lloc per a la nostra llengua i per a la nostra cultura.
